

2009:67

Lackalänga kyrka

- utvändig renovering

Antikvarisk kontroll, 2009

Lotta Eriksson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2009:67

Lackalänga kyrka

- utvändig renovering

Antikvarisk kontroll, 2009
Lackalänga socken, 1290
Kävlinge kommun
Skåne län

Lotta Eriksson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2009 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2009:67
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Detalj smidesfönster.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

LACKALÄNGA KYRKA

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter.....	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet.....	6
Utförda åtgärder	7
Fasader	7
Långhus-, kor- och absidtak.....	8
Tornspira	9
Övrigt.....	11
Avvikelser från länsstyrelsens godkända handlingar.....	12
Iakttagelser i samband med arbetena.....	12
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder.....	12
Övriga handlingar med relevans för ärendet	13

Skånekartan med Kävlinge kommun och Lackalänga markerade.

Fastighetskartan, blad 2C7g, med Lackalänga kyrka markerad.

Sammanfattning av utförda åtgärder

På Lackalänga kyrka har utvändiga renoveringsarbeten i form av fasadrengröning, putslagning och avfärgning, rengöring och målning av långhus och kortak samt översyn av tornspira med tillhörande plåtarbeten skett. Kyrkans gjutjärnsfönster har rostskyddsbehandlats och målats och det blyinfattade glaset har setts över och uttjänt blyspröjs ersatts med ny.

Administrativa uppgifter

Objekt	Lackalänga kyrka
Socken	Lackalänga, 1290
Kommun	Kävlinge
Regionmuseets dnr	L12.30-371-07
Arbetshandlingar	Wikerstål arkitekter AB
Länsstyrelsens beslut	2007-11-23 (dnr 433-48266-07, 431-65904-07)
Byggherre/beställare	Lackalänga-Stävie församling
Konsult	Flygfältsbyrån
Entreprenör	Petrus Entreprenad AB (generalentreprenör) Ställningsbyggarna i Skåne (underentreprenör byggställningar) Malmö blyglasfabrik (underentreprenör blyglas) BM plåt AB (underentreprenör plåt)
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/ Landantikvarien i Skåne genom Lotta Eriksson
Byggnadstid	maj – oktober 2009
Kyrkobyggnadsbidrag	ja
Antikvarisk slutbesiktning	2009-09-07 samt 2009-10-21

Bild 1: Äldre fotografi från 1933 i ATA där tornets fasader fortfarande är oputsade sedan uppförandet 1888.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Lackalänga kyrka uppfördes ursprungligen under 1100-talets slut, troligen under ledning av Carl Stenmästare. Kyrkan bestod då av rektangulärt långhus med lägre, smalare kor samt absid i öster. Murarna av sandsten bör ha varit oputsade och på södra respektive långhusmuren fanns rundbågiga portaler. Under senare delen av medeltiden uppfördes vapenhus framför de två portalerna, dessa revs sedermera under 1600- respektive 1800-talet.

Vid 1800-talets mitt upplevdes kyrkan som för liten för den växande befolkningen och 1851 om- och tillbyggdes kyrkan efter ritningar av domkyrkoarkitekt C G Brunius. Långhusets förlängdes åt väster och ett smalt torn uppfördes. Tornet visade sig snart dock vara för smalt för att klockorna skulle kunna ringas i och 1877 flyttades klockorna återigen ut till en fristående klockstapel. Det befintliga tornet uppfördes 1888 och dess spira täcktes av skiffer. Fram till åtminstone 1930-talets mitt stod tornets fasader oputsade enligt äldre fotografier, se nedan.

1889 genomfördes en större renovering av kyrkan varvid långhusets och korets takfall täcktes av galvaniserad plåt.

Den senaste större utvändiga renoveringen skedde 1979 då all puts på kyrkans långhus, kor och absid bilades ner och ny kalkputs på en tunn cementbaserad stänkgrund utfördes. Fasaderna avfärgades med kalkfärg. Tornets start cementhaltiga puts bibehölls och avfärgades med KC-färg. I samband med att putsen knackades ner utfördes en murverksdokumentation.

Bild 2 t.v.: Lackalänga kyrka sedd från väster med kraftigt nedsmutsade och algbeväckta fasader. **Bild 3 ovan:** Detalj av tornets övre del vilken var värst angripen av alger. Såväl röda som svarta alger förekom på fasaderna.

Utförda åtgärder

Fasader

Kyrkans fasader var innan arbetenas påbörjan smutsiga och kraftigt angripna av alger, såväl svarta som röda alger förekom, samt en vittrande avfärgning som medförde att den mörkare ballasten i putsen framträdde.

Fasaderna har rengjorts medels varmvattentvätt och därefter behandlats med algbekämpningsmedlet *Grön fri*. På långhuset fanns farhågor om att putsen var mer cementhaltig än vad den senare visade sig vara och att detta kunde skada underliggande sandstensmurverk. Stenhuggare Mats Johansson i Dalby utförde mindre provknackningar varvid kunde konstateras att putsen huvudsakligen var kalkbaserad på en tunn cementstänk i grunden. Sandstensmurverket var vid god kondition varför befintlig puts bevarades och endast mindre putslagningar utfördes. Fasaderna på långhus, kor och absid har grundats med kalkfärg spädd med Hydraulit KC-färg och därefter färdigstrukits med kalkfärg. De slätputsade listverken kring långhusets och korets fönster har en i stort sett helt cementbaserad puts på vilken full täckning med kalkfärg var svår att uppnå.

Tornets cementhaltiga puts har god vidfästning vid underliggande tegelmurverk och endast minimala putslagningar utfördes. Tornfasaderna avfärgades med Hydraulit KCfärg på grund av sin cementhaltiga puts. Solbänkarna under de kopplade rundbågiga fönster i tornets första våning är av en gulaktig sandsten. Befintligt utförande med avfärgning direkt på stenen utan underliggande puts/slamning medför problem med att uppnå full täckning på avfärgningen.

Bild 5 ovan: Västportalens tympanonfält efter avslutad renovering. **Bild 6 t.h.:** Detalj av bokstaven ö i tympanonfältets inskription med spår av flera olika kulörer däribland en förgyllning/ bronsering.

Utförandet ändrades ej då detta troligen medfört mekanisk skada på stenmaterialet.

Västportalens inskription har fyllts i med oljefärg på en botten av kalkfärg. På inskriptionens bokstäver förekom en handfull olika kulörer. För ifyllnad av bokstäverna valdes den kulör som förekom i två av lagren, däribland det yttersta lagret.

Sockeln frilades för besiktning vilken visade att denna var putsad även under marknivå. Putsen var i god kondition varvid sockeln inte frilades.

Ungefär hälften av solbänkarna vid tornets ljudluckor hade sprickor som lagades i med lagningsbruk.

Långhus-, kor- och absidtak

Långhusets och korets takfall är täckta med galvaniserad plåt i skivtäckning målade i en ljus grågrön kulör. Ursprungligen skulle taken endast tvättas och bättringsmålas, framförallt vid hakfalsarna där mistor i färgskikten uppstått. Under arbetenas gång tillägsbeställdes en hel ommålning av takytorna. Målning utfördes med penselstrykning av en alkydoljefärg från Hagmans.

På absidtakets kopparbeklädnad har inga arbeten utförts förutom att en ståndskena monterats i övergången mellan plåttäckning och korets putsade östgavel. Denna ståndskena har utförts som en blyplåt med putskant som sedan kragsats ut över befintlig koppartäckning.

Bild 6 t.v.: Mistor i långhustakets färgskikt efter renföring. **Bild 7 t.h.:** Äldre lagningar i tornspirans skifferbeklädning utförda med skruvade plattor av rostfritt stål.

I övrigt betraktades långhus- kor- och absidtak ha god teknisk status och endast en mindre lagning utfördes i form av utbyte av yttre delen av korets vindskiva på norra sidan mot absiden. Absidtakets hänggräna målning behandlades invändigt för att tätas skarvarna mot vattengenomträngning med medföljande dropp på underliggande fasader.

Tornspira

Tornspirans branta takfall är täckta med skiffer, troligen Ramkvilla/Hörneboskiffer från Småland även om en uppgift från 1887¹ anger fransk skiffer, med kopparbeslagning. Skifferplattorna är rektangulära och relativt tjocka, kulören skiftar i rosa och grå. På såväl de nedre flackare takfallen som på de brantare delarna av spiran har plattor lossnat och ersatts med plåt i två olika utföranden. Plåtarna är skruvade mot underbrädningen. Generellt sätt kan man konstatera att de flackare takfallens skiffertäckning är i sämre skick med fler äldre lagningar och nedfallna eller vittrade skifferplattor. Antalet plattor som ersattes med plåtar var ca 60 stycken. Efter diskussion mellan beställare, antikvarisk kontrollant och stiftsantikvarie beslutades att församlingen ansöker om tillstånd samt kyrkoantikvarisk ersättning för omläggning av tornspirans skifferbeklädning samt anslutande plåtarbeten under hösten 2009.

Rännalarna av kopparplåt mot kuporna av gråmålad galvad plåt var mycket dåliga. För att undvika inträngande vatten fram till de större takarbeten som beskrivs ovan har slitplåtar av koppar stuckits in under befintlig plåt.

Tornspiran av gjutjärn var angripen av gravrost och behandlades genom stålborstning, rostskyddsmålning med Plomb Mönja O samt slutstrykning med svart linoljefärg. Klotet av målad galvaniserad plåt under spiran återgavs en ljus gul kulör, NCS 1015-Y20R, från merken påminnande om guld, av vilken

¹ Wikerstål arkitekter AB, 2005: *Lackalänga kyrka, underhållsplan* s. 22.

Bild 8 överst t.v: Tornspirans plåtavtäckningar är utförda av kopparplåt och fint bearbetade i detaljerna. **Bild 9 överst t.h:** Tornets fotplåtar, utkastare och vattkupa är utförda av sinkplåt. De är utförda med stor hantverkskicklighet som måste tas tillvara vid en kommande renovering. **Bild 10 nederst t.v:** Färgfragment på tornspirans klotet vilken togs som utgångspunkt för en ommålning av klotet. **Bild 11 nederst t.h:** Tornspirans klotet efter ommålning. I klotets anslutning mot nedanförliggande plåt fanns en spricka vilken lades i med fogmassa som skall bytas ut vid kommande renovering.

fragment påträffades. I klotet fanns någon mindre spricka samt hål efter äldre infästningar som tidigare lagts i med fogmassa. Där denna massa lossnat ersattes den med ny.

Takkuporna på de spirans nedre takfall samt fotrännan har målats i kulör lika befintlig. Såväl ränna som vattenutkastarna var åtgångna av korrosion och hål förekom. Hålen på rännan har lagats genom lödning. För att ge plåten i rännan extra skydd har dessa målats relativt flödigt. De fint utformade vattkuporna på södra respektive norra sidan av tornet är utförda av zinkplåt och gick därmed inte att lödas. De sprickor/hål som förekom i dessa har tätats med fogmassa.

Bild 12: Långhuset och korets smidesjärnsfönster har rombiska glasrutor mes blyspröjs. I spröjsarnas skärningspunkter sitter dekorativt utformade blommor. På delar av blyspröjsen finns utmattningsskador orsakade av bland annat klimatvariationer, främst på södra sidan. Uttjänt blyspröjs har bytts ut och de dekorativa blommorna bevarats.

Vid kommande, planerade renovering av tornspiran ingår nytillverkning av kupaorna lika befintligt varvid antikvarisk kontrollant godkände fogmassa som lagningsmetod.

Övrigt

Kyrkans fönster är av två olika typer, långhuset och korets bågar är av dubbla plattjärn och tornets av gjutjärn. Gjutjärnsfönstren är i god kondition och endast punktvis mönjebehandling har erfordrats innan slutstrykning med svart linoljefärg. Även fönsterbågarna av plattjärn är i god kondition och dessa har behandlats lika gjutjärnsbågarna. Däremot var blyspröjsen, framförallt på södra sidan, i dåligt skick på grund av värmeutvecklingen på solsidan. I och med att blyet expanderat i värmen har spänningar i glaset orsakat på sina håll omfattande sprickor. Uttjänt bly och trasigt glas har ersatts lika befintligt.

Avvikelser från länsstyrelsens godkända handlingar

Avvikelser från länsstyrelsens beslut har skett beträffande:

- Målning av långhus och kortak
- Målning av kula på tornspiran i gul kulör

Avvikelserna har skett efter samråd med antikvarisk kontrollant.

Iakttagelser i samband med arbetena

Förutom ovanstående nämnda iakttagelse av äldre gul kulör på tornspirans kula har inga iakttagelser av kulturhistorisk art gjorts.

Noteras bör dock de mycket hantverksskickliga plåtarbetena på tornspiran som vid en kommande renovering bör beaktas och i möjligaste mån bevaras.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Arbetena har skett med god omsorg om byggnadens kulturhistoriska värden och i enlighet med länsstyrelsens beslut. Avvikelser från godkända handlingar har skett i samråd med antikvarisk kontrollant och/eller länsstyrelsen.

Delar utav entreprenaden har utförts med en lägsta nivå ambition varvid bland annat fogmassa godkänts av antikvarisk kontrollant utifrån diskussionen om en snar renovering av tornspirans skifferbeklädnad och plåtdetaljer.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

2007-08-30	Wikerstål arkitekter AB: Administrativa föreskrifter/Beskrivning byggnads- och måleriarbeten
2007-10-17	Länsstyrelsen: Remiss
2007-11-09	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Yttrande
2007-11-23	Länsstyrelsen: Beslut (dnr 433-48266-07, 431-65904-07)
2008-06-12	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Offert angående antikvarisk kontroll
2008-09-17	Lunds stift: Beslut Kyrkobyggnadsbidrag
2009-02-17	Flygfältsbyrån: PM för anbudsgivare
2009-05-05	Flygfältsbyrån: Protokoll startmöte
2009-05-08	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Igångsättningsmeddelande
2009-05-28	Flygfältsbyrån: Protokoll bm 1
2009-07-03	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Angående schaktningsövervakning vid Lackalänga kyrka
2009-07-13	Länsstyrelsen: Meddelande ang. arkeologisk förundersökning
2009-08-10	Flygfältsbyrån: Protokoll bm 2
2009-08-20	Flygfältsbyrån: Protokoll bm 3
2009-09-01	Flygfältsbyrån: protokoll bm 4
2009-09-21	Flygfältsbyrån: Utlåtande över utförd slutbesiktning
2009-10-30	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Antikvariskt slutintyg
2009-11-20	Flygfältsbyrån: Utlåtande över fortsatt slutbesiktning

Kristianstad 2009-11-23

Lotta Eriksson

Regionmuseets rapportserie 2009

Kulturmiljö

1. Bröddarps mölla, Västra Ingelstads sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2008
2. Fjälstorps småskola, - restaurering av uthus, Brunnby sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
3. Gamlegård – fasadrestaurering, Helsingborgs stad, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
4. Hajen 13, Höganäs sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
5. Täckarehuset – restaurering av två jordkällare, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
6. Gravarna i Askgården – i skuggan av Flyinge kungsgård, Södra Sandby sn, FU, Helene Wilhelmson, 2002
7. Åter på Hammar 9:21, Nosaby sn, FU, Anders Edring 2009
8. Ruveröds kvarn – rekonstruktion av dämme och kvarnlucka, Riseberga sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2008
9. Renovering av balkonger på Tranchellska huset, AK, Mia Jungskär 2008
10. Hovdala slott huvudbyggnaden – dokumentation i samband med fasadrenovering, Brönnestads sn, BAD, Kristina Nilén, 2007
11. Hovdala slott hus D – invändig restaurering av ”Noras fåfånga”, Brönnestads sn, AK & BD, Kristina Nilén, 2007-2008
12. Krageholms mölla – i ny papp, Sövestads sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
13. Skånbergs mölla – renovering av hättan, Gladsax sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
14. Kvihusa 1:2 – åtgärder på tak till ekonomibyggnad, Eljaröd sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
15. Boplatser och en grav vid Norreskog, Ivetofta sn, FU, Tony Björk, 2008
16. Dunderbacken. Arkeologisk forskningsundersökning inom ärkebiskopsborgen i Åhus, Johan Dahlé, 2008
17. Stångby kyrka, invändig restaurering och mögelsanering, Stångby sn, AK, Petter Jansson 2007-2008
18. Lövestads kyrka, utvändigt renovering, Lövestads sn, AK, Petter Jansson 2008
19. Öja kyrka, utvändigt renovering, Öja sn, AK, Petter Jansson 2008
20. Östra Vemmenhögs kyrka, renovering av tak, Östra Vemmenhögs sn, AK, Petter Jansson 2008
21. Näs kyrka, fasader och tak, Trollenäs sn, AK, Petter Jansson 2008
22. Att flytta en gravsten – Torben Billes gravsten i Lunds domkyrka, Lunds sn, AK, Petter Jansson 2008-2009
23. Cement, järn och berg, Södra Mellby sn, FU/SÖ, Bertil Helgesson 2008
24. Tobaksprojektet 2008, projektrapport, Jimmy Juhlin Alftberg med bidrag av Åsa Jakobsson, 2009
25. Frillestads kyrka – utvändigt renovering, Frillestads sn, AK, Heikki Ranta 2008
26. Norra Rörums kyrka – nyläggning av spåntak, Norra Rörums sn, AK, Heikki Ranta 2008
27. Schaktning vid Bosjö kloster kyrka, Bosjö sn, FU, Jan Kockum 2009
28. Glimmebodagården – omläggning av två takstin, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2008
29. Glimmebodagården – restaurering av fönster och dörrar, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2008
30. Loshults kyrkas orgelfasad, Loshults sn, AK, Lotta Eriksson, 2009
31. Fjärrvärme i Åhus, Åhus sn, FU, Jan Kockum och Catherine Svensson, 2001-2002
32. Yxor och brunnar i Härlöv, Kristianstad, SU, Tony Björk & Helene Wilhelmson, 2008
33. Harlösa kyrka, Relikskrin? & byggnadslämningar, schaktningsövervakning, 2006, Harlösa sn, Johan Dahlé
34. Skepparslövs kyrka – absidarbeten, Skepparslöv sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
35. Övraby mölla - utbyte av vingar, Övraby socken, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
36. Everöds kyrka - konservering av predikstol, Everöd sn, AK, Lotta Eriksson, 2009
37. Övedskloster - landskapsparken. Kulturhistorisk utredning i samband med våtmarksprojekt 2009, Öveds sn, Kristina Nilén, 2009
38. Heliga Trefaldighetskyrkan – konserveringsarbeten, Kristianstads sn, AK, Lotta Eriksson 2008-2009.
39. Förhistoria och historia i Gualöv - Gualöv 61:113, Gualöv sn, FU, Jan Kockum, 2009
40. Kv. Jörgen Kristoffersen 6, Kristianstad, värdebeskrivning 2009, DK, Emelie Petersson, 2009
41. Gamlegård Dagstorp 5:2 – renovering av stallängans södra vägg, Dagstorps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
42. Sporrakulla Gärd, Glimåkra sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
43. Öllsjö 7:1, Skepparslövs sn, FU, Anders Edring, 2009
44. Skromberga – en kulturmiljö att använda, Ekeby sn, AF, Helene Stalin Åkesson, 2008-2009
45. Bastion Schleswig, Kristianstad sn, FU, Johan Dahlé, 2009
46. Norra Åsum kyrka – utvändigt renovering, Norra Åsum sn, AK, Lotta Eriksson, 2008-2009
47. Arkeologi vid Gula Villan i Borgeby, Borgeby sn, FU & SU, Catherine Svensson, 2006-2008
48. Tomelilla bygård – tak och gavelspets, Tomelilla sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
49. S:t Petri kyrka i Klippan – koppartaken, Klippans kommun, AF, Heikki Ranta, 2009
50. Krubbemölla – reparation av vattenränna, Vitaby sn, AK, Emelie Petersson, 2009
51. Bondrumsgården 2009 – tak och fasadarbeten, Fågeltofta sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

52. Krageholms mölla – omfogning av sockeln, Sövestad sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
53. En medeltida källare i Färlöv, Färlöv sn, FU, Jan Kockum, 2009
54. Vattenmöllan – omläggning av tak och arbete med stensockel, Brunnby sn, AK, Helen Carlsson och Helene Stalin Åkesson, 2009
55. En brunn vid Kärnan i Helsingborg, Helsingborg, FU, Jan Kockum, 2009
56. Flatmarksgravar och boplatslämningar i Härlöv, FU, Helén Lilja, 2009
57. Vitemöllas hamn, Vitaby sn, PJ, Anna Rabow och Helene Stalin Åkesson, 2009
58. De stora gårdarna på Västervång under vendel- och vikingatid, Trelleborg, SU, Tony Björk, Karl-Magnus Lenntorp & Peter Skoglund, 2008-2009
59. Norra Roten 1, Landskrona, sektionsdokumentation, Johan Dahlén, 2009
60. Strönhults by - landskap och bebyggelse, Örkeneds sn, DK, Nils-Otto Nilsson & Cissela Olsson, 2009
61. Björnekulla kyrka – utvändig renovering, Björnekulla sn, AK, Lotta Eriksson, 2009
62. Flyinge kungsgård – vårdprogram 2009, Södra Sandby sn, Lotta Eriksson, Emelie Petersson och Anna Rabow, 2009
63. Karl XI stenar – åtgärdsförslag för parkanläggningen, Östra Sallerups sn, DK, Lotta Eriksson, 2009
64. Källs Nöbbelövs kyrka, Källs Nöbbelövs sn, AM, Helen Carlsson, 2009
65. Vä 1:4, Vä sn, AU, Anders Edring, 2009
66. Hustoftagården, Väsby sn, AK, Helen Carlsson, 2009
67. Lackalänga kyrka – utvändig renovering, Lackalänga sn, AK, Lotta Eriksson, 2009

